

ня енергетичної продукції, Директива 2012/27/ЕС щодо енергоефективності, Директива 2009/125/ЕС щодо встановлення рамок для екодизайну, що застосовуються до енергоспоживчої продукції.

На сьогодні, імплементованими в Україні є наступні: Директива 2009/125/ЕС, Директива 2010/31/ЕС, Директива 2006/32/ЕС. Наразі стоїть гостра потреба у пришвидшеній імплементації саме Директиви 2012/27/ЕС як базового документу, що визначає і встановлює ряд фундаментальних понять, принципів та механізмів для масштабного процесу з енергоефективності в країні.

Рішення цієї нагальної проблеми до недавнього часу знаходилося у рамках повноважень Міністерства юстиції України, яке здійснювало за рахунок своїх можливостей переклад документу, а також розміщення його кінцевої версії на офіційному сайті. Знедавна, після реорганізації Міністерства юстиції України цю функцію передано спеціально новоствореному урядовому органу з питань євро-

інтеграції, функціонування якого знаходиться ще на етапі становлення.

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна констатувати, що стан законодавчого забезпечення у сфері енергоефективного освітлення не можна визнати задовільним. Питання адаптації міжнародних норм та стандартів у сфері енергоефективного освітлення проходить постійно за пониженої зацікавленості у цьому процесі держави та інших суб'єктів права. Вирішенням проблеми має стати повноцінна діяльність спеціального урядового органу, який покликаний до активізації адаптації, гармонізації та трансформації вітчизняного законодавчого поля, а також підвищення свідомості представників влади, народних депутатів, пришвидшення процесів інтеграції правових засад енергоефективності міжнародного рівня у національний законодавчий простір України, що врешті-решт дозволить суттєво підвищити ступінь енергонезалежності нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження законодавства України у сфері енергоефективного освітлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lampochki.org.ua/?lang=uk>
2. Про енергозбереження : Закон України від 01 липня 1994 року № 74/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/>
3. Пояснювальна записка до законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо поліпшення енергоефективності в освітленні)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/>
4. Про затвердження плану заходів щодо виконання зобов'язань в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2011 року № 733-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/>

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL FRAMEWORK OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Литвин І.І.,

к.ю.н., доцент, докторант

Класичний приватний університет

У статті на основі аналізу чинного законодавства України досліджено адміністративно-правові засади діяльності навчальних закладів. Наголошено, що навчальний заклад, як і будь-яка інша юридична особа, є колективним і штучним утворенням, умови та порядок організації (створення) якого визначаються Законами України. Доведено, що первинними адміністративно-правовими засадами, на яких ґрунтується діяльність навчального закладу є установчі, тобто ті, що встановлюють вимоги, виконання яких є необхідною умовою створення навчального закладу.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, навчальні заклади, освіта, законодавство України.

В статье на основе анализа действующего законодательства Украины исследованы административно-правовые основы деятельности учебных заведений. Отмечено, что учебное заведение, как и любое другое юридическое лицо, является коллективным и искусственным образованием, условия и порядок организации (создания) которого определяются Законами Украины. Доказано, что первичными административно-правовыми принципами, на которых основывается деятельность учебного заведения, являются учредительные, то есть те, которые устанавливают требования, выполнение которых является необходимым условием создания учебного заведения.

Ключевые слова: административно-правовые основы, учебные заведения, образование, законодательство Украины.

The article, based on an analysis of current legislation of Ukraine, examined the administrative and legal framework of education. Emphasized that school, like any other entity is a collective and artificial formation, conditions and procedures of (creating) are determined by the laws of Ukraine. It is proved that the primary administrative and legal principles underlying the activities of the institution is a constituent, those that establish requirements for the implementation of which is a prerequisite for the establishment of the institution.

Key words: administrative and legal foundations, schools, education, legislation of Ukraine.

Одними із основних суб'єктів правовідносин у сфері освітніх послуг є навчальні заклади, адже саме вони, власне, ці послуги й надають. Відтак дуже важливим моментом є визначення правових, в тому числі адміністративно-правових засад, діяльності навчальних закладів. Зокрема значення останніх, тобто адміністративно-правових засад, обумовлене тим, що вони встановлюють вимоги щодо організації навчальних закладів, механізму здійснення вну-

трішньо-організаційного управління у них, визначають їх повноваження та відповідальність, умови та порядок матеріально-технічного, наукового, методичного та іншого забезпечення навчальних закладів, характер та порядок їх взаємовідносин з органами влади.

Дослідженню адміністративно-правових засад діяльності різних організацій присвячували увагу такі вчені, як: С. М. Домбровська, Я. В. Мельник, К. О. Кольченко,

Г. Ф. Нікуліна, П. М. Таланчук, І. С. Гриценко, Л. В. Коваль, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінний, Д. В. Радько, Ю. Н. Старилів та інші. Проте, на нашу думку, недостатньо уваги приділялось адміністративно-правовим засадам діяльності навчальних закладів України.

Метою статті є дослідження адміністративно-правових засад діяльності навчальних закладів.

У чинному Законі України «Про освіту» немає визначення такого загального поняття як «навчальний заклад», однак у ряді спеціальних законів, що регулюють функціонування різних ланок системи освіти, наводяться визначення окремих різновидів навчальних закладів. Так, наприклад, у Законі України «Про дошкільну освіту» [1] закріплено, що дошкільний навчальний заклад – навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту; у Законі України «Про загальну середню освіту» [2] – загальноосвітній навчальний заклад – навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту; у Законі України «Про професійно-технічну освіту» [3] – професійно-технічний навчальний заклад – це заклад освіти, що забезпечує реалізацію потреб громадян у професійно-технічній освіті, оволодінні робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я; у Законі України «Про вищу освіту» [4] – вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання) – вищий навчальний заклад державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту; вищий навчальний заклад – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей; у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5] наукова (науково-дослідна, науково-технологічна, науково-технічна, науково-практична) установа (далі – наукова установа) – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, утворена в установленому законодавством порядку, для якої наукова та (або) науково-технічна діяльність є основною.

Хоча і не всі вище приведені визначення дозволяють сформулювати чітке уявлення про юридичну природу навчального закладу, оскільки у більшості із них акцентується увага лише на його функціональному призначенні, втім, все ж таки, можемо зробити висновок про те, що навчальний заклад – являє собою установу, тобто юридичну особу публічного чи приватного права. Отже, навчальний заклад, як і будь-яка інша юридична особа, є колективним і штучним утворенням, умови та порядок організації (створення) якого визначаються Законами України.

Загальні вимоги до створення навчальних закладів закріплені у ст. 18 Закону України «Про освіту», в якій закріплено, що навчальні заклади створюються органами

державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, у тому числі релігійними організаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, громадянами відповідно до потреби громадян у мові навчання, соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у них за наявності необхідної матеріально-технічної, науково-методичної бази, педагогічних кадрів. Навчальний заклад набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб [6]. Аналогічні за своїм змістом положення містяться й у інших законах, що регулюють відносини у сфері надання освітніх послуг. Так, наприклад, у ст. 19 Закону України «Про професійно-технічну освіту» записано, що професійно-технічний навчальний заклад створюється відповідно до соціально-економічних потреб держави чи окремого регіону за наявності необхідної матеріально-технічної і навчально-методичної бази, відповідних педагогічних працівників. Потреба у професійно-технічних навчальних закладах визначається Кабінетом Міністрів України, а їх мережа – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти та пропозиціями міністерств та інших центральних і місцевих органів виконавчої влади. Порядок створення, реорганізації та ліквідації професійно-технічних навчальних закладів встановлюється Кабінетом Міністрів України. Професійно-технічні навчальні заклади незалежно від форм власності та підпорядкування розпочинають діяльність, пов'язану з підготовкою кваліфікованих робітників та наданням інших освітніх послуг, після отримання ліцензії. Ліцензія видається у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України [3].

Отже, первинними адміністративно-правовими засадами, на яких ґрунтується діяльність навчального закладу є установчі, тобто ті, що встановлюють вимоги, виконання яких є необхідною умовою створення навчального закладу. При цьому можна виокремити засади, що визначають матеріально-правові умови створення навчальних закладів, а саме:

– наявність суспільної потреби у створенні відповідних навчальних закладів. Тобто для того, щоб організувати певний навчальний заклад, у суспільстві повинен сформуватися певний, більш-менш масовий, запит на його появу, обумовлений відповідними соціально-економічними, культурними, національними, зокрема мовними, потребами населення. У Законі України «Про освіту» з цього приводу встановлено, що потреба у державних і комунальних навчальних закладах усіх освітніх рівнів з різними мовами навчання визначається в обов'язковому порядку за заявами про мову навчання, які надаються учнями (для неповнолітніх – батьками або особами, які їх замінюють), студентами при вступі до навчальних закладів, а також, у разі потреби, у будь-який час періоду навчання. Потреба у вищих навчальних закладах незалежно від форм власності та їх мережа визначаються Кабінетом Міністрів України. Потреба в професійно-технічних навчальних закладах визначається Кабінетом Міністрів України, а їх мережа – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти. Потреба в навчальних закладах, заснованих на комунальній власності, визначається місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування [6];

– наявність відповідного матеріально-технічного базису, необхідного для організації та забезпечення повноцінного навчально-виховного процесу і здійснення наукової діяльності, задоволення певних соціально-побутових потреб осіб, яким надаються освітні послуги, а також тих, які входять у штат навчального закладу. Відповідно до ст. 63 вищезгаданого Закону України «Про освіту» май-

но навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти належить їм на правах, визначених чинним законодавством. Земельні ділянки державних навчальних закладів, установ та організацій системи освіти передаються їм у постійне користування відповідно до Земельного кодексу України. Навчальні заклади самостійно розпоряджаються прибутками від господарської та іншої передбаченої їх статутами діяльності. Основні фонди, оборотні кошти та інше майно державних навчальних закладів, установ, організацій та підприємств системи освіти не підлягають вилученню, крім випадків, передбачених чинним законодавством. Об'єкти освіти і науки, що фінансуються з бюджету, а також підрозділи, технологічно пов'язані з навчальним та науковим процесом, не підлягають приватизації, репрофілюванню або використанню не за призначенням. Потреби державних навчальних закладів та установ, організацій системи освіти для розвитку їх матеріально-технічної бази задовольняються державою першочергово відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України нормативів [6]. Тобто матеріально-технічна база навчального закладу – це сукупність усіх матеріальних засобів і предметів (споруд, будівель, механізмів тощо), наявність та використання яких є необхідною умовою надання якісних освітніх послуг;

– наявність необхідного науково-методичного базису та кадрового потенціалу, які є запорукою якісного та ефективного управління навчальним і науково-дослідним процесами. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про освіту» наукове і методичне забезпечення освіти здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, Національна Академія наук України, Національна академія педагогічних наук, центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти, вищі навчальні заклади, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, заклади післядипломної освіти, інші науково-методичні і методичні установи у взаємодії з відповідними підприємствами, творчими спілками, асоціаціями, товариствами, громадськими науковими організаціями [6]. Що ж до кадрового забезпечення освіти, то відповідно до ст. 54 зазначеного Закону педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-практичну підготовку, фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов'язки. Педагогічну діяльність у навчальних закладах здійснюють педагогічні працівники, у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації та закладах післядипломної освіти – науково-педагогічні працівники. Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників встановлюється Кабінетом Міністрів України. Педагогічні та науково-педагогічні працівники приймаються на роботу шляхом укладення трудового договору, в тому числі за контрактом. Прийняття на роботу науково-педагогічних працівників здійснюється на основі конкурсного відбору. Педагогічні працівники підлягають атестації. За результатами атестації визначаються відповідність працівника займаній посаді, рівень його кваліфікації, присвоюються категорії, педагогічні звання. Порядок атестації педагогічних працівників встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти. Перелік категорій і педагогічних звань науково-педагогічних працівників, порядок їх присвоєння визначаються Кабінетом Міністрів України [6].

Слід зазначити, що окрім Закону України «Про освіту» питання матеріально-технічного, наукового, методичного та кадрового забезпечення навчальних закладів, залежно від виду навчального закладу, також визначаються Законами України: «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Так, скажімо

у ст. 25 Закону України «Про дошкільну освіту» передбачено, що науково-методичне забезпечення системи дошкільної освіти здійснюють: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, підпорядковані йому науково-методичні установи та вищі педагогічні навчальні заклади, а також науково-дослідні установи Національної академії педагогічних наук України та Національної академії наук України; Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Національної академії педагогічних наук України; Кримський республіканський інститут післядипломної освіти; обласні, Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти; методичні кабінети та інші науково-методичні установи, підпорядковані місцевим органам управління освітою [1]. При цьому в якості завдань науково-методичного забезпечення системи дошкільної освіти визначено наступне: розроблення та впровадження програмно-методичної бази дошкільної освіти; створення навчально-виховних програм, навчально-методичних та навчально-наочних посібників; узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду; організація співпраці з іншими навчальними закладами для підвищення ефективності програмно-методичного забезпечення; аналіз стану освітньої роботи та рівня розвитку дитини відповідно до завдань дошкільної освіти, Базового компонента дошкільної освіти; підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи дошкільної освіти; пропаганда просвітницької діяльності у засобах масової інформації [1].

Відповідно до ст. 38 цього ж Закону матеріально-технічна база дошкільного навчального закладу включає будівлі, споруди, земельні ділянки, комунікації, інвентар, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інше. Майно дошкільного навчального закладу належить йому на правах, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами. Вимоги до матеріально-технічної бази дошкільного навчального закладу визначаються відповідними будівельними та санітарно-гігієнічними нормами і правилами, а також Типовим переліком обов'язкового обладнання дошкільного навчального закладу, у тому числі корекційного, навчально-наочних посібників, іграшок, навчально-методичної, художньої та іншої літератури. Джерелами фінансування дошкільного навчального закладу є кошти: засновника (власника); відповідних бюджетів (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів); батьків або осіб, які їх замінюють; добровільні пожертвування і цільові внески фізичних і юридичних осіб; інші кошти, не заборонені законодавством України [1]. Також доречним буде відзначити Закон України «Про вищу освіту», у ст. 70 якого досить змістовно врегульовано питання матеріально-технічного забезпечення вищих навчальних закладів та правовий режим їх майна. Зокрема у даній статті вказано, що матеріально-технічна база вищих навчальних закладів включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші матеріальні цінності. Відповідно до законодавства та з урахуванням організаційно-правової форми вищого навчального закладу з метою забезпечення його статутної діяльності засновником (засновниками) закріплюються на основі права господарського відання або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно. Землекористування та реалізація прав власника земельних ділянок, у тому числі набуття відповідних прав на землю, здійснюються вищими навчальними закладами відповідно до Земельного кодексу України. Майно закріплюється за державним або комунальним вищим навчальним закладом на праві господарського відання і не може бути предметом застави, а також не підлягає вилученню або передачі у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників вищого навчального закладу

та вищого колегіального органу самоврядування вищого навчального закладу, крім випадків, передбачених законодавством [4].

Отже, діяльність навчальних закладів України спрямована на підвищення освітнього та культурного рівня особистості, що, в свою чергу, має позитивний вплив на все українське суспільство. Проте справедливо відмітити, що така діяльність не може бути ефективною без

належного законодавчого регулювання з боку держави. У зв'язку із вище викладеним вважаємо, що під адміністративно-правовими засадами діяльності навчальних закладів у сфері надання освітніх послуг доцільно розуміти систему нормативно-правових актів, що містять адміністративно-правові норми, які регулюють найбільш суттєві аспекти організації та функціонування зазначених суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 липня 2001 року № 2628-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49. – Ст. 259.
2. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 28. – Ст. 230.
3. Про професійно-технічну освіту : Закон України від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 32. – Ст. 215.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
5. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
6. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 року № 1060-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.

УДК 351.811.12

ПОВНОВАЖЕННЯ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

PATROL POLICE POWERS FOR THE IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE AND JURISDICTIONAL ACTIVITY IN THE FIELD OF ROAD SAFETY

Молчанов Р.Ю.,
ад'юнкт кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті визначено зміст поняття адміністративно-юрисдикційної діяльності патрульної поліції у сфері безпеки дорожнього руху. Розглянуто проблемні питання законодавчого закріплення та практичної реалізації повноважень патрульної поліції щодо здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності у сфері безпеки дорожнього руху, надано пропозиції щодо його вдосконалення.

Ключові слова: патрульна поліція, адміністративно-юрисдикційна діяльність, безпека дорожнього руху.

В статье определено содержание понятия административно-юрисдикционной деятельности патрульной полиции в сфере безопасности дорожного движения. Рассмотрены проблемные вопросы законодательного закрепления и практической реализации полномочий патрульной полиции по осуществлению административно-юрисдикционной деятельности в сфере безопасности дорожного движения, разработаны предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: патрульная полиция, административно-юрисдикционная деятельность, безопасность дорожного движения.

The essence of the concept of administrative-jurisdictional activity in general and administrative and jurisdictional police patrol activity as its component. It was found the content of the administrative and jurisdictional police patrol in the area of road safety is to identify violations of rules, norms and standards in the field of road safety, collection and preparation of materials, evaluation of evidence, qualifications of administrative offenses, apply appropriate administrative sanctions measures and measures to ensure the proceedings on administrative offenses or transfer of the case to the judicial authorities.

Analyzed legislation which defines the powers of the police patrol in the exercise of administrative jurisdiction activity in the field of road safety, considered practice. Identified areas of legislative provisions and practical implementation powers of the police patrol in the area of road safety. They attributed the imperfection of regulations that facilitate the implementation of police powers, lack of regulatory legal acts that would regulate the activities of patrol police. Determined that the number of existing regulatory acts in some ways not meet the Law of Ukraine «On the national police».

The ways of improving the law on the powers of the police patrol in the exercise of administrative jurisdiction activity in the field of road safety. Proposed regulations to bring regulations into compliance with the Law of Ukraine «On the National Police» to adopt new regulations that would be concretized and detailed activities of patrol police in the proceedings on administrative offenses.

Key words: patrol police, administrative and jurisdictional activity, road safety.

Реформування МВС України розпочалось зі створення нового органу в системі – Національної поліції, статус якого визначений в Законі України від 02 липня 2015 року «Про Національну поліцію» [1]. Структура поліції визначена у ст. 13 даного Закону, ч. 3 якої визначає, що у складі поліції функціонують: кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, спеціальна поліція, поліція особливого призначення. Ключовим підрозділом, з якого власне і

розпочалась реформа МВС України, стала патрульна поліція, на яку покладено виконання досить широкого кола завдань. Ці завдання визначені у Положенні про патрульну службу МВС України. До них віднесено:

1. Забезпечення публічного порядку і громадської безпеки; забезпечення безпеки осіб, захисту їх прав, свобод та законних інтересів; створення стану захищеності життєво важливих інтересів суспільства, сконцентрованих у його матеріальних і духовних цінностях, нормаль-